

Ramon Casanellas i Lluch, d'assassí de Dato a coronel de l'exèrcit roig, per Pau Vinyes i Roig

Pau Vinyes i Roig, historiador

Arran de la datació d'una imatge del fotògraf sarrianenc Josep Maria Sagarra i Planas em calgué cercar informació sobre Ramon Casanellas, mort conjuntament amb el seu company Francesc del Barrio en un tràgic accident a la carretera del Bruc, el 24 d'octubre de 1933. Casanellas i Del Barrio es dirigien cap a Madrid, passant per Igualada per tal d'assistir a un míting del Partit Comunista de Catalunya (PCC), per tal de participar en el Comitè Central del Partit Comunista d'Espanya (PCE). Segons els arxius de Cementiris de Barcelona, els dos van ser enterrats al mateix dia, el 29 d'octubre de 1933 al cementiri de Sant Andreu de Palomar, en sepultures de lloguer i el declarant era el Casal Comunista (segurament de Barcelona). Després de la guerra civil del Barrio va ser enterrat en una fossa comuna i Casanellas trasllat a un nou nínxol, actualment sense declarant i a nom de la família Piqué segons consta en la làpida. En aquest cementiri també jeuen les restes mortals de Joan Comorera, l'històric dirigent del PSUC, conseller de la Generalitat de Catalunya i condemnat a presidi pel franquisme, morint el 7 de maig de 1958 a la presó de Burgos arran d'una pulmonia.

Però qui era Ramon Casanellas?

Ramon Casanellas i Lluch va néixer el 21 de març de 1897 -tot just a les portes de l'annexió de Sant Andreu de Palomar a la ciutat de Barcelona. Fill de Ramon Casanellas, de professió confiter, i de Mercè Lluch, costurera. Matrimoni que va tenir set fills, quatre nois i tres noies; sent Ramon el gran de tots. A causa de la greu situació econòmica familiar a l'edat de 7 anys entra com a aprenent en una empresa metal·lúrgica. El 1905, amb només 8 anys, fa d'enllaç d'anarquistes transportant pistoles i municions dins d'un cistell presumptament cobert de menjar.

L'historiador Antonio Gascón Ricao en el seu blog comenta els anys de joventut del jove Ramon de la manera següent:

"En 1911, con tan solo catorce años, organizó dirigiéndola y ganándola, una huelga de aprendices de su taller contra los malos tratos tanto de maestros como de encargados.

A pesar de su juventud Casanellas logra ingresar en los grupos de choque de la CNT, que era el sindicato de más implantación dentro de su ramo. En aquel tiempo conoce al "Noi del Sucre", el cual trató de apartarlo de las violencias haciéndole guardaespaldas suyo. Tras la sangrienta represión de 1917, Ramón se dedicó tenazmente a reconstruir los cuadros sindicales, interviniendo activamente en las huelgas del año siguiente, motivo por el cual tendrá que emigrar a Francia huyendo de la persecución policial y de los pistoleros de la patronal."¹

Amb 20 anys s'embolica amb una noia de 14 anys, de cognom Grau, a qui deixarà en cinta, i tindran un fill anomenat Floreal i més tard conegut com a Ramonet.

Atemptat contra Eduardo Dato

Els darrers anys de la dècada dels anys deu i els primers de la dècada següent del segle vint són de forta conflictivitat social a Catalunya. Vagues per a demanar augments salarials i millors condicions laborals que la patronal no tolera i reprimeix amb mà de ferro i sagnant. L'anarquisme de la CNT, aleshores dominant, replica i s'inicia una guerra entre el sindicat únic i el sindicat lliure, aquest creat per estaments propers a la patronal. A més cal afegir que en aquells moments el general Martínez Anido esdevenia el governador civil de Barcelona, sota les ordres del qual hi trobem el terrible cap superior de la policia

Miguel ArleguÍ. Durant el seu mandat i sota l'aparent excusa de la llei de fugues van morir obrers sindicalistes acusats de fugir quan en realitat se'ls posava suposadament en llibertat. Davant d'aquesta onada repressiva Casanellas, afiliat a la CNT, s'ofereix de voluntari per atemptar contra el cap de govern del Consell de Ministres de l'Estat espanyol, Eduardo Dato. Segons el citat historiador el succés de l'atemptat va anar de la manera següent:

Al anochecer del 8 de marzo de 1921, el coche oficial de Eduardo Dato, tres veces jefe del gobierno entre 1913 y 1920 y presidente entonces del Consejo de Ministros, arranca desde la puerta del Senado, enfilando el lado izquierdo de la madrileña calle de Alcalá. Sin desviarse, el coche vira al entrar en la plaza, disminuyendo entonces la velocidad en evitación de un posible cruce de otro vehículo. Cuando el coche llega a la altura de la misma Puerta de Alcalá, suena una descarga cerrada de disparos y dos tiros sueltos. El chofer, que ha salido indemne del tiroteo, apenas reacciona, solo lo hace cuando repara que el lacayo que lo acompaña, llamado José Fernández Pascual, ha caído herido sobre él, tras fenar brevemente y temiendo un nuevo ataque, pero sin sospechar que Dato pudiera estar mal herido, acelera el vehículo, frenando solo al encontrarse frente al domicilio del presidente.

Y es entonces cuando el chofer repara en la magnitud de la tragedia. Dato parece estar muerto, con la cabeza inclinada sobre el respaldo, y en el lado derecho presenta la frente y la cara bañadas en sangre, y su sombrero yace caído a sus pies. Minutos más tarde Dato es ingresado en la Casa de Socorro de la calle de Olozaga. Allí, a los pocos instantes fallece sin recobrar el conocimiento. Son las ocho y media de la noche." ²

Dels tres coautors de l'atemptat ell és l'únic que s'escapoleix i aconsegueix travessar la frontera amb França acompanyat d'un grup d'excursionistes bascos, gràcies a l'ajut d'Òscar Pérez Solís, futur secretari general del PCE i, anys després, en plena República, s'afiliarà a la Falange Española i durant la Guerra Civil lluitarà en bàndol dels sollevats. Un cop en terra francesa, el Partit Comunista Francès el transfereix a Alemanya, on romandrà durant un temps fins aconseguir entrar a la Rússia comunista. Els altres dos coautors de l'assassinat Lluís Nicolau i Pere Mateu són detinguts, jutjats i condemnats a mort, pena que posteriorment els hi serà commutada per la de cadena perpètua -sent alliberats arran de la proclamació de la República, l'abril de 1931. La mare de Ramon Casanellas, Mercè Lluch, també serà detinguda i empresonada, sent alliberada al cap de dos anys. Aquest fet el marcarà profundament.

Estada a Rússia

En arribar a Rússia el setembre de 1921 aconsegueix entrevistar-se amb Trotski, qui li ofereix acolliment, i més tard és enviat a Crimea per la seva militància anarquista i així allunyar-lo del focus de Moscou. Un any després ingressa al Partit Comunista Rus (PCR). Assabentat de la mort de la seva primera companya i dels seus sogres -segons sembla per intoxicació boletaire-³ reclama el seu fill, el qual viatjarà a l'URSS gràcies a l'ajut del PCE i la Internacional Comunista (IC). Durant la seva estada soviètica coneix Maria Alexandrovna Fortus (1900-1981), ciutadana russa d'origen jueu i una heroïna de la revolució bolxevic de 1917, qui serà la seva intèrpret en el seu aprenentatge de l'idioma rus i amb qui acabarà compartint vida com a parella i esdevindrà la futura madrastra del seu fill Floreal. Maria Fortus serà qui li involucrarà les conviccions i idees revolucionàries del comunisme.

El 1924, amb la voluntat de cursar estudis de filosofia, economia política, història de lluita sindicalista ingressa a la Universitat Obrera de Sverdlo, a Moscou. En aquesta institució acadèmica acabarà impregnant-se de teories leninistes i marxistes. És durant la seva estada universitària que serà entrevistat pel periodista espanyol Chaves Nogales (1897-1944), coetani com ell, qui descobrirà que l'accent castellà de Casanellas és fortament influenciat de catalanismes, atès que la seva llengua materna, el català, serà la que haurà emprat sovint en el seu entorn familiar, laboral i sindical. Anys després ingressa a l'Exèrcit Roig arribant a ser comandant d'aviació. Davant la impossibilitat de retornar a l'Estat espanyol és enviat a

Retorn a Espanya i Catalunya

Davant el triomf de les forces republicanes el 12 d'abril i la posterior proclamació de la República retorna a l'Estat espanyol, acompanyat de la seva parella i fill. És aleshores que la seva companya decideix canviar-se el nom per María Farseva i a voltes es fa anomenar María Casanellas. Tot i ser indultat pel govern d'Azaña és expulsat de territori espanyol adduint que té passaport soviètic i que pertany a l'Exèrcit Roig. Detingut a Andalusia, on havia de participar en l'acte de clausura del IV Congrés del PCE a Sevilla. De nou se l'expulsa a França i d'aquí a Bèlgica, tanmateix aconseguirà escapolar-se i retorna a Barcelona, on acabarà instal·lant-se.

El PCE és una organització política amb poca implantació a Catalunya per a aquest motiu des del Comitè Central del PCR es considera oportú crear un nou partit comunista amb la finalitat de captar militants nacionalistes. És aleshores que es fundarà el Partit Comunista de Catalunya -futur embrió del PSUC, conjuntament amb la Unió Socialista de Catalunya (USC) i el Partit Català Proletari (PCP) i la minúscula Federació del PSOE de Catalunya-, sent-ne elegit secretari general. El PCC captarà membres escindits del Bloc Obrer Camperol disconformes amb la línia de l'organització política que els aixoplugava. El nucli dur de la nova formació comunista catalana estarà formada pel propi Casanellas, Arlandís Sesé i els germans Francesc i Josep del Barrio i tindrà com a òrgan d'expressió escrita el setmanari *Catalunya Roja*; publicació bàsicament en llengua castellana i de curta durada, ja que va ser publicada entre 1932 i 1934. En les primeres eleccions al Parlament de Catalunya el PCC s'hi presenta però no essent elegit cap dels seus candidats. Tot i això, els resultats electorals seran molt millors que els obtinguts pel PCE en conteses electorals anteriors. El cap de llista per Barcelona Francesc Galán aconsegueix 1522 vots i Casanellas, 1503. Fa estrany que es pogués presentar com a candidat si l'1 de març de l'any següent és detingut novament i empresonat a la presó Model de Barcelona. Durant la detenció es succeïren un seguit de trets a l'aire i s'especula amb un intent d'atemptat contra ell, per la seva participació en la mort d'Eduardo Dato.

És a la presó que reorganitza els seus pensaments i escriu el llibret *Cartas a los obreros anarquistas*. Per Antonio Galán:

Momento que aproveché para hacer un llamamiento a la unidad: "Obreros anarquistas, socialistas, y sin partido, luchemos juntos, contra la división y el escisionismo, contra la provocación y el pistoleroismo, por la liberación inmediata de todos los presos sociales; por el triunfo de las reivindicaciones de los obreros y campesinos, por el triunfo de la revolución; por el Gobierno Obrero y Campesino"⁴.

Amb el líder anarquista Bonaventura Durruti travarà una forta amistat, que li serà de gran utilitat per tal de llimar les diferències entre anarquistes i comunistes. En sortir en llibertat, el juny de 1933, s'implicarà en l'organització del PCC, fent un nou fixatge provinent de les files del BOC, el jove Pere Ardiaca – qui anys després en plena democràcia encapçalarà una excisió dins del PSUC tot creant el Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC).

Mort

El 24 d'octubre de 1933 es dirigeix amb el seu company de partit Francesc del Barrio en motocicleta cap a Madrid. En un revolt de la carretera del Bruc, abans d'arribar a Igualada, la motocicleta patirà un xoc contra un cotxe que anava en direcció contrària, resultant morts tots dos i els ocupants de l'automòbil il·lesos. En un principi es sospita d'un atemptat, però posteriorment es descarta, tot i que encara no se n'ha tret l'entrellat de l'accident. Fins i tot membres del mateix PCC creuen que ha estat un assassinat perpetrat des de les directives del PCE i el PCR, ja els incomodava la seva manera d'anar per lliure. Els

dos cossos són trasllats a Barcelona, gràcies a les gestions de Lluís Companys i la Generalitat de Catalunya, i seran exposats a la capella ardent a la seu del PCC, situada al carrer d'Avinyó. El 29 d'octubre, cinc dies després del decés, seran enterrats al cementiri de Sant Andreu de Palomar, després de recórrer, seguits d'una multitud humana, carrers i places de la ciutat de Barcelona.

El diari socialista *El Diluvio* (27 d'octubre de 1933) se'n feia ressò de la mort amb aquestes paraules:

Según referencias particulares que hemos podido adquirir, el trágico accidente se desarrollo de la siguiente manera:

El miércoles, alrededor del mediodía, circulava por la carretera de Madrid a Francia por la Junquera un motocicleta conducida por el líder comunista Ramón Casanellas y en la que iba montado como pasajero el propagandista , también comunista, Francisco del Barrio, los cuales habían salido por la mañana de nuestra ciudad para dirigirse a Esparraguera e Igualda y, al llegar a una curva abierta existente en el kilómetro 574, hectómetro 1, de la mencionada carretera, a tres kilómetros de Els Bruchs, chocó con un automóvil que marchaba en dirección contraria a la de la motocicleta.

Como ésta marchaba a gran velocidad, el encontronazo fué tremendo, saliendo despedidos Casanellas i del Barrio, que fueron a chocar violentamente de cabeza contra el vehículo.

La motocicleta marca Terrot, ostenta el número de matrícula 52.076 y està inscrita a nombre de José Amorós Pons, con domicilio en la calle de Regás, 26, de nuestra ciudad; pero por averiguaciones hechas por la policía, no es conocido el mencionado individuo en dicho domicilio.

El automóvil con el que choco la motocicleta ostenta el número de matrícula 44.292 B y procedía de Zaragoza, conducido por su propietario , José Pio Piñol, que resultó con varias heridas leves.

Parece que las causas del accidente fueron que la motocicleta , que como ya hemos dicho, marchaba a gran velocidad, tomó la curva por el lado contrario al que le correspondía y posiblemente Casanellas, que la conducía, por defecto de vista, no se dió cuenta de que avanzaba el automóvil en rieción contraria y marchando por el lado que le correspondía.

Los pasajeros del otro automóvil que pasó por el lugar del suceso fueron a dar cuenta de lo que había sucedido a las autoridades de Els Bruchs.

Seguidamente el juez municipal, don José Ribera, con el secretario, el cabo de los mozos de esquadra José Esteve Arqué y el médico doctor Francisco Alip Ribó, se dirigieron al lugar de la concurrencia.

El doctor Alip Ribó hubo de concretarse a certificar la defunción de los motoristas ya que , al llegar, ambos habían fallecido.

Al proceder a registrar los cadáveres, en las ropas de uno de ellos le fué encontrada una célula personal extendida a nombre de Rogelio Cardillo Martínez, con domicilio en la calle del Consejo de Ciento, 545, 1º 2ª; un carnet de conductor a nombre del mismo y en el que había sido retituida la fotografia del titular por la de Casanellas. También le fué ocupada una célula a nombre de Ramón Casanellas Llull (sic), de 36 años, nautral de San Sadurni de Noya, y una certificación de nacimiento expedida este año por el juzgado número 3.

Al otro cadáver le fué encontrada una célula a nombre de Francisco del Barrio Navarro, de 27 años, natural de Valladolid y con domicilio en Barcelona, calle de Berga, 20, 3º 1ª, en donde vive también el conocido comunista Tomás Molinero Andaluz.

El cadáver de Barrio aparecia con la cabeza completamente destrozada.

El citat diari esmenta que Ramon Casanellas estava en llibertat provisional. D'aquí que portés documentació falsa per tal de salvar els obstacles dels controls policials.

Per les imatges recollides per fotògrafs com Josep Maria Sagarra o Josep Brangulí podem entreveure que el seguici del cos fúnebre cap al cementiri andreuenc va ser força concorregut. Des de diferents espectres ideològics de l'esquerra se sumaren al condol.

Maria Alexandrovna Fortus

Segons el mencionat Antonio Gascón entre la multitud congregada al cementiri hi havia la companya de Ramon Casanellas, María, qui en ser descoberta per la policia infiltrada:

Merece mención aparte la especial presencia de una enigmática mujer, vestida de riguroso luto, en el entierro de Casanellas, que no logró pasar desapercibida y menos aún para la policía, hasta el punto de que no tardaron en detenerla y expulsarla de España unos días más tarde. Pocos camaradas estaban en el secreto, ya que se trataba de su compañera soviética María Fortus, madre adoptiva de su hijo Floreal Casanellas.⁵

Temps després se la situa novament a l'Estat espanyol i adoptarà el nom de Julia⁶. Durant la Guerra Civil gràcies al seu bon domini del castellà farà d'interpret entre els aviadors russos i els republicans espanyols. Durant la Segona Guerra Mundial seguirà treballant amb els serveis secrets soviètics en la seva estructura d'intel·ligència, tasca que desenvoluparà fins als darrers anys de la seva vida. El fill de Casanellas, Floreal, va lluitar com a pilot de guerra per tal de combatre els feixistes des del bàndol republicà, morint el 1937 quan el seu avió, un Katiuska soviètic, va ser abatut en un combat aeri⁷.

Dues vides, la de Ramon i Maria, que ben bé podrien donar per una novel·la i un film.

Notes i referències

¹⁻²⁻⁴⁻⁵⁻⁶ Ser Històric. Portal de Historia. <https://serhistorico.net/2020/07/06/ramon-casanellas-bajo-la-sombra-de-dos-banderas-antonio-gascon-ricao/>

³ A Cops. <https://ja-acops.blogspot.com/2021/03/latemptat-contra-eduardo-dato-i-els.html?m=1>

⁷ ?????? ??????: ?????????????? ?????????? <https://www.chayka.org/node/2195>

El Diluvio, Barcelona, 27 d'octubre de 1933.